

Антиеврейско законодателство в България

Петя Неделева

Учените твърдят, че за да бъде правилно оценено едно историческо събитие, е необходимо да са изминали поне сто години. Тази отдалеченост във времето гарантира, че то няма да бъде разглеждано субективно и повратно от съвременниците му, които неминуемо биха вложили своето лично отношение към преживените и изстрадани събития.

Такъв въпрос за периода 1940 – 1945 г. е свързан със съдбата на българите от еврейски произход, техните права и собственост, и законодателството, прието по време на мандата на правителството на проф. Богдан Филев в България. Антиеврейското законодателство в България не се приема като резултат от естествени процеси в българското общество срещу еврейското население в страната. То е наложено с цел синхронизиране на българското законодателство с антиеврейската фашистка доктрина на Германия.

Според чл. 108 от Търновската конституция законодателната инициатива принадлежи на монарха, в резултат на което на 6 октомври 1940 г. цар Борис III внася законопроект с антиеврейска насоченост в XXV Обикновено народно събрание. Въпреки сериозните брожения както от народни представители, така и извън парламента, законопроектът е приет на 24 декември 1940 г. и утвърден на 21 януари 1941 г. с Указ № 3 от монарха, а два дни по-късно обнародван и влязъл в сила. Първият български антиеврейски закон носи гръмкото име Закон за защита на нацията¹⁴. Той съдържа четири раздела, като дял II е озаглавен „За лицата от еврейски произход“. По мнение на проф. Димитър Токушев разпоредбите, включени в дял II на Закона за защита на нацията, по своето съдържание са аналогични със съдържанието на действащите в хитлеристка Германия, Италия, я също Румъния, Унгария и Франция, закони. С тях се узаконява фашистката расова теория и се насажда антисемитизъм в българското общество.¹⁵

Законът съдържа четири дяла. Дял първи е озаглавен „За тайните и международни организации“ и съдържа текстове за разпускането на тези организации и ликвидирането на тяхното имущество. Вторият дял от Закона касае лицата от еврейски произход и съдържа общи ограничения, местожителство на посочените лица, техните имоти, професионална и стопанска дейност. Дял трети е свързан с антинационалните и съмнителни прояви, а дял V съдържа особени разпоредби.

Законът за защита на нацията предвижда разтурянето на всички тайни и международни организации и регламентиране на нови, както и сериозни ограничения на правата на българските граждани от еврейски произход. Основен критерий, използван в посочения закон по отношение на еврейското население, е религиозната принадлежност на лицата. В чл. 40 от ТК се прокламира свобода на вероизповеданията, като се отбелязва, че религиозните убеждения не могат да бъдат основание за отказ от изпълнение на задълженията по закон (чл. 41). Управлението на съответните религиозни общности извън православната църква, се осъществява от техните ръководства под върховния надзор на съответния министър и според нормите на специален закон. С оглед религиозната принадлежност, българските граждани се поделят на лица от български произход и лица от еврейски произход. Лица от еврейски произход са и лицата, на които един от родителите е евреин. Въпреки факта, че Търновската конституция е в сила, лицата от еврейски произход са лишени от прокла-

¹⁴ ДВ, бр. 16/23.01.1941 г.

¹⁵ Антиеврейско законодателство и неговото преодоляване (1942 - 1945). С., 2010, с. 7.

мираните в нея права и свободи и са подложени на унижителни за честта и достойнството им ограничения.

Първият дял от закона е посветен на тайните и международни организации. Разпоредбите, регламентиращи прекратяването на тайните и международни организации имат своето основание във възникналите военни условия. Тайна е онази организация, която според чл. 3 от Закона „преследва скрити цели, или има скрито управление, или задължава членовете си да пази тайна по делата“. За международна се смята организацията, която е зависима от чужбина в идейно, организационно или материално отношение, както е записано в чл. 4 от Закона. Разпоредбите, свързани с международните организации, имат за цел защита сигурността на държавата в условията на война. Те ограничават правата на сдружаване и възможностите за осъществяване в България на интереси на организации, регистрирани в други държави. За лица, които образуват или членуват, подпомагат и поддържат явна или тайна организация в България или извън страната, се предвижда наказание тъмничен затвор и глоба от 1000 до 100 000 лв.¹⁶ В същото време не се наблюдава ограничаване правата на гражданите.

Дял II от закона е озаглавен „За лицата от еврейски произход“. В него се визират правата и ограниченията на лица от еврейски произход. Българските граждани от еврейски произход не се определят като заплаха за сигурността на гражданите. В Закона за защита на нацията самият еврейски произход на гражданите се разглежда като източник на опасност и поради това на тези граждани се налагат задължения, които ги правят постоянно видими за властта и ограничения, които правят невъзможно тяхното свободно движение, стопанска и обществена свобода и лична инициатива.

Ограниченията на правата на лица от еврейски произход според закона са поделени в следните групи: общи ограничения в политически права, обществени права и личен живот (гл. II); ограничения, свързани с местожителството на лицата (гл. III); ограничения по отношение на собствеността (гл. IV); ограничения на професионални и стопански възможности (гл. V). В личен план на българските граждани от еврейски произход се забранява да встъпват в брак с лица от български произход или в извънбрачно съжителство с тях, като такива бракове, сключени след приемането на закона, се считат за несъществуващи (чл. 21, т. е от ЗЗН). Тези текстове се допълват от редица разпоредби на Правилника за прилагане на закона, приет през 1941 г., допълнително усложняващи реда за установяване на произход на деца.

В Закона е предвидена и разпоредба, съдържаща изключение от принципа за определяне на еврейския произход на лицата. В чл. 15 се посочва, че не се смятат за лица от еврейски произход онези, които са родени или ще бъдат родени от заварени от закона смесени бракове, между приели християнството лица от еврейски произход и лица от български произход, които са приели или ще приемат християнството като първа своя религия. Необходимо е бракът да не е прекратен поради развод и от него да има живи деца. За тези лица не се прилагат ограниченията на закона и последващите нормативни актове. Законът не предвижда изключения за лицата от еврейски произход, взели активно участие във войните и инвалидизирани в резултат от това. По отношение на вдовиците и децата на опълченци от Освободителната война, е постановена Наредба №3 от 1942 г. за прилагане на чл. 33 от Закона за защита на нацията, която предвижда възможността за привилегии, но само при съревнование за определено право с други граждани от еврейски произход.

Законът за защита на нацията регламентира процедури, целящи даване на публичност на произхода на еврейските граждани в България. С такава цел, лицата от женски пол от еврейски произход, кръстени и омъжени за българи, запазват като второ своето моминско си име по баща, което дава недвусмислена информация за еврейския произход. Тази разпоредба се допълва с постановлението на следващия

¹⁶ Антиеврейско законодателство, с. 29: Закон за защита на нацията, чл. 9.

параграф, според което се извършват промени в презимето и фамилията на лицата от еврейски произход, като се премахват характерните окончания –ов, -ев, -ич и пр., а имената остават такива, каквито са посочени в актовете за раждане и рождениите свидетелства.

Най-характерните общи ограничения се отнасят до невъзможността на лица от еврейски произход да упражняват гарантираното си според Конституцията активно и пасивно изборително право (бъдат избиратели и избираеми), както в публичноправни избори, така и в дружества и сдружения. Друго ограничение включва възможността за заемане на длъжности в различни държавни, общински или частни организации. Изключение от предходните две ограничения е възможността за участие в организации само на лица от еврейски произход. Посочените лица не могат да бъдат приемани за български поданици. Не се разрешава на лицата от еврейски произход да се откупуват от военна служба. Те се свикват на общо основание, но само като трудоваци в отделни трудови групи. На посочените лица не се позволява да членуват в организации, които се намират под надзора на Министерството на войната.

В Закона се посочва забрана лица от еврейски произход да държат под каквато и да е форма за домашна прислуга лица от български произход, като заварената прислуга се освобождава в 15-дневен срок. Неспецифично е ограничението, предвидено в чл. 22 от Закона, според което в учебните заведения с ограничен прием, се допускат само по изключение лица от еврейски произход и то само при липса на кандидати българи.

Правилата и ограниченията не се прилагат за лицата, родени от смесени бракове между лица от еврейски произход и лица с небългарски произход.

Под страх от наказание в едномесечен срок от влизането на Закона за защита на нацията в действие, лицата от еврейски произход са задължени да обявят произхода си и да се регистрират в книгите по гражданско състояние при общините и в полицейските картотеки. Те нямат право да променят местожителството си без разрешение от Дирекция на полицията, като съществува ограничение да се заселват в столицата. Министърът на вътрешните работи може с доклад да предложи на правителството определяне на села, градове или части от тях, в които не могат да живеят лица от еврейски произход. Ограниченията, свързани с местожителството на лицата от еврейски произход, са формулирани по начин, даващ възможност за включване на допълнителни разпоредби.

Особено внимание се отделя на икономическите аспекти, касаещи собствеността на лицата от еврейски произход, тяхната професионална и стопанска дейност, уредени в Глава IV и V от Закона.

В Глава IV се засяга свободното право на собственост на лицата от еврейски произход, като те нямат право да притежават, владеят и държат под наем непокрити полски имоти, а в селските общини и покрити недвижими имуществва. В Правилника за приложение на закона се дава разяснение кои имоти трябва да се приемат за покрити. Посочените лица се задължават да предложат за изкупуване имотите от държавния поземлен фонд или да ги продадат в едногодишен срок на българи или дружества с български капитал. При тези действия е невъзможно да се извършат сделки без лицата от еврейски произход да бъдат ошетени. На 13 юли 1941 г. с цел уреждане на имуществените отношения, свързани с лицата от еврейски произход, е приет Закон за изплащане на непокритите имоти от лицата от еврейски произход, предложени на държавния поземлен фонд за изкупуване, съгласно Закона за защита на нацията.¹⁷ Съгласно разпоредбите на посочения закон, стойността на непокритите имоти подлежи на изплащане от 1 януари в продължение на 25 години при годишна лихва от 3%. В резултата на инфлационни процеси, особено интензивни във

¹⁷ ДВ, бр. 150/14 юли 1941.

военно време, получените обезщетения по закона били минимални. Плащането се извършва в съкровищни удостоверения, които са определени за непрехвърляеми.

Прекратяват се и наемните договори, сключени с лица от еврейски произход, като срокът за това е 1 октомври 1941 г.

Особено подробна и изчерпателна е регламентацията на разпоредбите, уреждащи ограниченията на професионалната и стопанска дейност на лицата от еврейски произход. Според закона, на посочените лица се разрешава да упражняват свободни професии, да практикуват търговия или индустриално производство само в такъв процент от общия брой на упражняващите дейността, какъвто е общият процент на евреите в страната. Това води до масово закриване офисите на лицата от еврейски произход със свободни професии. От посочените дейности е изключена амбулантната търговия. Упражняващите тези дейности, без амбулантна търговия, не могат да практикуват своята професия в населено място по свой избор. Техният брой, съгласно чл. 25 от ЗЗН, се разпределя по населени места с оглед съотношението на населението от еврейски произход в конкретното място към общия брой такава население в страната.

Министерският съвет има правомощия да ограничава личното и капиталово участие на лицата с еврейски произход в отделните клонове на търговията, индустрията, занаятите или друг вид стопанска дейност. Задължава се и да установява и надзирава имуществото и състоянието на лицата от еврейски произход. Според чл. 26 от ЗЗН, разпоредбите на правителството, издавани на основата на тези текстове не подлежат на никакво обжалване.

Същевременно в срок до един месец от влизането на закона в сила, населението от еврейски произход се задължава да декларира пред БНБ цялото си движимо и недвижимо имущество, включително и направените разходи. Така се създават условия за последващо лесно изземване на собствеността на тези лица.

Други закони, касаещи т. нар. еврейски въпрос в България са Закон за облагане на еврейското население с еднократен данък¹⁸, според който имуществото се облага с данък в размер от 1/5 до 1/4 с претекста, че представлява заплахата за националната икономика. Закон за възлагане на Министерския съвет да вземе мерки за уреждане на еврейския въпрос¹⁹, Закон за ликвидирани на концесионните аптеки на лицата от еврейски произход²⁰ и др.

Законът за защита на нацията и приетите във връзка с него закони и подзаконовни актове, дават юридическа форма на преследването на евреите в България. Тази закон не е хрумване на българския законодател, а следва антисемитската политика и законодателство на немските национал-социалисти. Независимо, че антисемитизмът е чужд на българското население, той се превръща в официална държавна политика. Отмяната на това законодателство започва с издаване на Наредба за изменение и допълнение на ЗЗН, издадена на 31 август 1944 г. от правителството на Иван Багрянов, с която се възстановяват конституционно установените права, касаещи и населението от еврейски произход. В по-късен етап тази наредба се допълва с Наредба-закон за отмяна на ограниченията на лицата от небългарски произход и Наредба-закон за уреждане на имуществените последици от отмяната на противоеврейските закони, приети от правителството на Кимон Георгиев.

Използвана литература:

Антиеврейско законодателство и неговото преодоляване (1942 - 1945). Съст. П. Добчев. С., 2010.

Барух, Н. Откупът. Цар Борис и съдбата на българските евреи. С., 1991.

¹⁸ ДВ бр. 150/14 юли 1941.

¹⁹ ДВ бр. 148/9 юли 1942.

²⁰ ДВ, бр. 8/14 януари 1942.

Борба на българския народ за защита и спасяване на евреите в България през Втората световна война. С. 1978.

Бояджиев, Х. Спасяването на българските евреи през Втората световна война, С. 1991.

Груев, С. Корона от тръни. С., 1991.

Пъдарев, Ал. Евреите в България и в света (причините за антисемитизма). С., 1940.

Стенографски дневници на XXV ОНС.